

Pierre Broué

Partiet utan Lenin

Detta är kapitel 25, från Broués *Trotskij*-biografi. Det handlar om meningsskiljaktigheterna och intrigerna i högsta partiledningen kort efter Lenins död.

OBS hela boken finns på svenska: *Trotskij – En biografi* (Carlssons 2011). För recensioner, rättelser, kommentarer m m som rör denna bok, se [Trotskij – En biografi. Recensioner, debatt, kompletterande material](#).

I denna digitala version har undertecknad bearbetat noterna och lagt till hänvisningar till nätbaserade källor när sådana finns – dessa tillägg anges inom [] – parenteser.

På Marxistarkivet finns fler utdrag ur Broués *Trotskij*-biografi:

Kapitel 35: [Den bolsjevik-leninistiska fraktionen](#)

Kapitel 53: [Vägen ner i infernot](#)

Kapitel 57: [Den spanska anti-modellen](#)

Samt ett kortare utdrag ur kapitel 58 [Om brytningen mellan Trotskij och Diego Rivera](#)

Lästips

Tidsdokument:

[Lenins kamp mot stalinismen](#). Texter av Lenin och Trotskij (innehåller Lenins ”testamente” + flera andra relevanta texter, grupperade och kommenterade efter ämnesområde).

Trotskij, [Den nya kursen](#), [Oktoberrevolutionens lärdomar](#) och [Mitt liv](#) Kapitel 40-41

Historiska arbeten:

Moshé Lewin: [Lenins sista strid](#). Skildrar utförligt den kamp som Lenin förde i slutet av sitt liv.

Isaac Deutscher: [Den avväpnade profeten](#). Kapitel 2 (”Anatemat”)

Louis Fischer: [Lenin](#) (1964). Kapitel 42-44.

Martin F

Lenins död den 21 januari 1924 var en avgörande händelse i Kommunistiska internationals och Sovjetunionens historia. Och det var inte mindre avgörande för Trotskij personligen. I slutet av sitt verk *Lenins sista strid* skriver Moshe Lewin att ”med Lenin borta var Stalin säker på att segra”¹ – ett kanske väl kategoriskt omdöme, men det har förtjänsten att framhålla hur mycket Trotskijs position inom partiet försvagades efter Lenins bortgång.

Trotskij hade, utan att invänta avslutningen av trettonde partikonferensen, begett sig till Kaukasus för den hälsokur han rekommenderats. Ymniga snöfall hade förlängt resan. Det var den 22 januari 1924 på stationen i Tbilisi (Tiflis), som hans sekreterare Sermuks likblek trängde in i hans vagn och kontor. I handen hade han ett chiffrerat telegram med den ödesdigra nyheten.² Trotskijs första reaktion var att vända om för att närvara vid begravningen. Men han gjorde det ändå inte, till sina närmastes och otaliga bedömares stora förvåning: Miljoner sovjetmedborgare fick snart reda på denna oförklarade och oförklarliga frånvaro och hans motståndare var inte sena att utnyttja den.

I såväl *Mitt liv* som i en artikel 1939, senare återgiven i *Stalin*, ger han samma förklaring. När han fick veta att Lenin avlidit hade han omedelbart telegraferat till Moskva och meddelat att han tänkte återvända och ville veta datum för begravningen. En timme senare fick han ett svar undertecknat av Stalin, tydligen på politbyråns vägnar:

Begravningen blir på lördag, ni hinner inte tillbaka, vi råder er att fortsätta behandlingen.³

Han trodde på innehållet i detta telegram, som uppenbart grundade sig på snöfallet över landets norra delar. Hur som helst gick det inte för sig att diskutera politbyråns beslut om hans kur, lika lite som man tidigare ifrågasatt dess beslut om hur Lenin skulle vårdas. Av alla dessa skäl fortsatte han resan till Suchumi. Så fort han anlant insåg han att Stalins telegram fört honom bakom ljuset. Utan att han fått något nytt telegram ägde begravningen rum inte lördagen den 26 utan söndagen den 27 januari,⁴ som helt klart, oavsett snömängderna, skulle ha gjort det möjligt för honom att närvara om han fått veta det i Tbilisi.

I en indirekt polemik med den amerikanske journalisten Walter Duranty i oktober och november 1939, i brev till sin översättare Charles Malamuth, skulle han nyansera dessa uttalanden: Stalins intriger var i själva verket mer raffinerade än han först trott och gick inte att reducera till en simpel lögn om det verkliga datumet för begravningsceremonin. Stalin hade förvisso till en början gett order om den 26:e, bl. a. till Röda armén, men allt tyder på att han aldrig avsåg att begravningen skulle äga rum då.⁵ Trotskij erinrade sig att en av hans vänner – Ivan Smirnov eller Muralov – försäkrat honom att Stalins telegram var huvudinslaget i en manöver för att hindra honom från att vara närvarande vid den sista hyllningen till Lenin.⁶

Två saker framgår klart av denna episod. Först att Trotskij på eftermiddagen, efter den första behandlingen, i solen på balkongen till sitt rum och insvept i filt, när han hörde kanonsaluten från garnisonen insåg att begravningen pågick och att han hade kunnat närvara om det inte varit för Stalins telegram.⁷ Det andra är den blinda tilltro Trotskij visade Stalin på denna punkt⁸, att han inte kontrollerade med någon det datum som angavs i telegrammet – något

¹ Moshé Lewin, [Lenins sista strid](#).

² Victor Serge, *Vie et Mort de Trotsky*, s. 156. [engelsk översättning: *Life and Death of Leon Trotsky*, 1975 och 2016]

³ *Ma Vie*, III, s. 240, Trotsky, *Staline*, s. 524. [sv. övers. [Mitt liv – försök till en självbiografi](#) resp [Stalin del 1](#)]

⁴ *Ibidem*, s. 241.

⁵ Trotsky, *Œuvres*, 22, s. 115. Brev till Malamuth (21 oktober 1939).

⁶ *Ibidem*, s. 155.

⁷ *Ma Vie*, III, s. 241.

⁸ *Œuvres*, 22, s. 115-116.

som Stalin kanske förutsett när man erinrar sig att den 26 också var det datum arméledningen informerats om.

För sådana som Muralov eller Ivan Smirnov, liksom för den unge Ljova Sedov⁹, vänner och anhängare till Trotskij vilka då befann sig i Moskva, handlade dramat kanske inte så mycket om hans frånvaro som att Stalin hade kunnat lura honom så lätt. I en avgörande fråga hade Trotskij gett fullt förtroende åt en man som han visste var en skurk och en svuren fiende. Det tycks ändå som han inte gjorde något väsen av frågan när han på våren återvände till Moskva¹⁰, för mycket vatten hade flutit under broarna och nya problem uppstått.

Trotskijns frånvaro vid Lenins begravning var obegriplig för miljoner människor, och särskilt för hans närmaste. Natalja Ivanovna noterade:

Våra vänner väntade sig att L D skulle komma till Moskva och trodde att han skulle avbryta sin resa för att återvända dit. Ingen kunde ju tänka sig att Stalins telegram hade stoppat hans återkomst. Jag minns brevet från min son ... han ... väntade, väntade och väntade otåligt på att vi skulle komma. I hans brev kunde vi känna hans bittra förvirring och osäkra förebråelser.¹¹

I Tbilisi hade Trotskij, på de lokala myndigheternas enträgna uppmaning, skrivit en kort, mycket känsloladdad, text – ”Lenin är borta, Lenin finns inte mer” – om dödsfallet, ”en naturens osannolika, omöjliga, groteska nyck”.¹²

I *Mitt liv* uppger han att han efter nyheten inte förmådde skriva de kärleksfulla ord som fordrades till Krupskaja, då varje ord tycktes honom löjeväckande.¹³ Det var med så mycket större tacksamhet han några dagar senare öppnade ett brev från Lenins änka.¹⁴ Hon berättade där hur Lenin om och om igen velat ha uppläst för sig ett stycke där Trotskij jämförde honom med Marx.¹⁵ Hon tillfogade följande ord, så värdefulla för den man som vilade ut i Suchumi:

Den inställning V I hade till er när ni kom från Sibirien till oss i London behöll han oförändrad fram till sin död.¹⁶

I en artikel 1939 i den amerikanska tidningen *Life* återkom Trotskij till Lenins död. Det skedde efter en omvärdering av orsakerna till att Frunze, hans efterträdare som krigskommissarie, hade avlidit efter en operation som han inte velat utsätta sig för, vilket gett näring åt rykten om att han mördats. Skulle inte Stalin ha varit kapabel att påskynda Lenins död, vilket denne för övrigt flera gånger bett honom om?¹⁷ Det är alls ingen orimlig hypotes men omöjlig att belägga – och vi avstår därför från kommentarer. Han påtalade också Stalins sätt att behandla den sjuke Lenin på – något som, i samband med avstaliniseringen, klart bekräftats av den dagbok Lenins sekreterare fört.¹⁸

Griftetalet, i form av en uppräknig av vad man kunde lära av Lenin, hölls av Stalin vid den balsamerade kroppen¹⁹ och visade, på sitt sätt, vad han ärvt från den religiösa utbildning han fått vid prästseminariet i Tbilisi i unga dagar. Men denna påvliga predikan, som hölls i ”leninismens” namn, innebar framför allt något nytt, som varit otänkbart när Lenin levde, nämligen en rent religiös kult av denne och en omvandling av hans levande tänkande, med

⁹ *Ma Vie*, III, s. 243.

¹⁰ Brev till Malamuth (19 november 1939), *Œuvres*, 22, s. 154.

¹¹ *Ma Vie*, III, s. 243.

¹² Trotsky, *Lénine*, s. 227-229.

¹³ *Ma Vie*, III, s. 243.

¹⁴ Citerad i *Ma Vie*, III, s. 243. Detta stycke är förmodligen källan till Deutschers tolkning (jfr. not 13).

¹⁵ *Ma Vie*, III, s. 241-242.

¹⁶ *Ibidem*, s. 242.

¹⁷ ”Kremls Super-Borgia”, *Œuvres*, 22, s. 66-84.

¹⁸ Publicerad i *Voprosy Istorij KPSS*, no 2, 1963.

¹⁹ Stalin, *Sotjinenija*, VI, s. 46-51. [Svensk översättning: [Till Lenins död.](#)]

sina motsägelser, till en dogm döpt till ”leninism”. Den sovjetkongress som hölls omedelbart efter hans bortgång fattade en rad beslut i samma riktning: Den 21 januari gjordes till officiell minnesdag, det tidigare Petersburg, nu Petrograd, döptes om till Leningrad, Lenins balsamerade kropp placerades i ett mausoleum vid Kremlmuren som blev ett mål för vördnadsfulla besök och pilgrimsvandringar.

I *Mitt liv* skrev Trotskij upprört och talade om ”ett mausoleum ovärdigt revolutionär medvetenhet och en förolämpning mot den”:

I stället för att betrakta Lenin som en revolutionär ledare började man se honom som ledare för en kyrklig hierarki.²⁰

Protesterade han som han påstår att han gjort? Valentinov uppger det utifrån vad Bucharin anförtrott honom. Vid ett möte i slutet av oktober, där sex medlemmar av politbyrån närvarade, hade Stalin föreslagit att Lenin skulle ”begravas på ryskt vis”, d v s balsameras och bli till relik. Trotskij, Bucharin och Kamenev protesterade häftigt, den senare talade om ”klerikalism”.²¹ Men Stalin stod på sig och fick stöd av Kalinin och ... Rykov. Det var de senare som tog hem spelet och beslutet tillkännagavs i *Pravda* den 26 januari, under förevändning att man ”hörsammade otaliga uppmaningar”.

Den enda öppna protesten – en ropandes röst i öknen – kom från Krupskaja. I *Pravda* motsatte hon sig ”alla yttre tecken på vördnad” – ceremonier, monument och att städer skulle döpas om – och skrev att det enda sättet att hedra hans minne var att ”bygga barnkrubbor, lekparkar, hus, skolor, bibliotek, läkarstationer, sjukhus, ålderdomshem” och på så vis omsätta hans principer i praktiken.²²

Men det var inte vad centralkommittén tänkt sig. På förslag från Zinovjev, för vilken Lenin dött men ”leninismen” levde, skapades en teoretisk tidskrift, *Bolsjevik*, och man beslutade att rekrytera 200 000 nya partimedlemmar under namnet ”Leninuppådet”. Detta nytillskott – de flesta arbetare som inte hade deltagit i revolutionen var ofta inte läs- och skrivkunniga, oerfarna och manipulerbara – slapp alla förberedande stadier, fick tillträde till alla höga funktioner, hade rösträtt och var valbara, även till kongresserna.²³ Samtidigt genomfördes en hård gallring bland de oppositionella: Gamla medlemmar som uteslöts begick självmord. Studenter, som tillhörde oppositionen, uteslöts i massor.

Trotskij kan inte ha varit okunnig om innebörden av ”Leninuppådet”, som skenbart var en eftergift till oppositionens krav på att stärka partiets arbetarbas, men i själva verket bidrog till att kväva den. Men det skulle han medge först senare i *Den förrådada revolutionen*.²⁴ Maria Joffe hade i Vorkuta hört trotskisten Andrej Konstantinov – sannolikt den tidigare journalisten på *Pravda* som avsatts 1923 – förklara för sina kamrater att partiet dödats av ”Leninuppådet”, vars syfte varit att kväva revolutionärerna under denna människomassa, som varken härdats i strid, hade erfarenhet, eller tänkte självständigt, men förvisso besatt den gamla ryska vanan, som nu var väl underhållen, att frukta överheten och lyda den blint.²⁵ Den 11 april 1924 hade Trotskij försäkrat att ”ett ökat antal fabriksarbetare i partiet utgjorde en politisk händelse av stor betydelse, ett sant och ofelbart uttryck för arbetarklassens förtroende”.²⁶

Trotskij reagerade heller inte på de personalförändringar, som syftade till att stärka ”de tres” ställning och deras kontroll av partiet, d v s av staten. Rykov, som var vice ordförande i folk-

²⁰ *Ma Vie*, III, s. 248.

²¹ Valentinov, ”Le Mausolée de Lenine”, *Le Contrat social*, no 5. I, november 1957.

²² *Pravda*, 30 januari 1924.

²³ Protokoll från trettonde partikonferensen, s. 516.

²⁴ Leo Trotskij, [Den förrådada revolutionen](#), René Coeckelberghs Partisanförlag, 1969.

²⁵ M Joffe, *One Long Night*, London, 1978, s. 71-72.

²⁶ *Zapad i Vostok*, Moskva, 1924, s. 27.

kommissariernas råd, hade helt naturligt tagit över ordförandeposten efter Lenin. Dzerzjinskij ersatte honom i ledningen för högsta rådet för nationens ekonomi. Men posten som folkkommissarie för kriget var inte lika mycket privat jaktmark. Skljanskij, vice folkkommissarie sedan början av inbördeskriget, åtnjöt på alla plan Trotskijs fulla förtroende. Men han förflyttades till den ekonomiska administrationen och ersattes med Frunze, en av Zinovjev's män. Politbyrån höll sig till formerna och skickade en delegation till Suchumi för att få klartecken av Trotskij. Denne ändrade inte en min. Senare skulle han skriva: "Förnyelsen av personalen i krigskommissariatet hade skett för länge sedan, för full fart och bakom min rygg."²⁷

Även om vi inte har något skriftligt vittnesbörd om hans sinnesstämning vid denna tid tycks hans analys av läget i Sovjetunionen inte ge anledning till någon optimism. Han kunde inte på en månad, eller ens flera år, vinna den strid som han inte fört tillsammans med Lenin och som han sedan förlorat utan denne. Det krävdes tid och stora ansträngningar för att räta upp partiet och det skulle enbart vara möjligt med stöd från en ung generation som måste upplysas, skolas och härdas. Med sin vägran att ta upp kampen om ledningen för partiet, vägrade han samtidigt göra någon som helst principiell eftergift beträffande de idéer han försvarat med oppositionen och som han ansåg utgöra en oskiljaktig del av allt det som bolsjevismen stod för.

Detta skulle framgå tydligt, när han på våren, efter att ha tillfrisknat, återvände från Suchumi, i tid för ett viktigt möte med centralkommittén den 22 maj 1924 och därefter, från den 23, vid det ryska partiets trettonde kongress där han och Preobrazjenskij deltog utan rösträtt.

Om han verkligen velat ge sig in i striden led han inte brist på ammunition – särskilt mot Stalin. 1923 hade Krupskaja hemlighållit existensen av Lenins "Brev till kongressen", känt som "Lenins testamente". Lenin var då ännu i livet och de anvisningar han gett var inte giltiga förrän efter hans bortgång. När trettonde kongressen närmade sig avslöjade hon existensen av detta brev för Kamenev och krävde att det i enlighet med Lenins vilja skulle spridas i partiet vid kongressen.²⁸

Läget var problematiskt för "de tre", eftersom Lenins text rekommenderade att Stalin skulle avlägsnas från posten som generalsekreterare. "De tre" bestämde sig för att inte sprida brevet till partiet, men de hade svårt att motsätta sig det direkt och ensamma. En nutida historiker, dr Ju. Borisov, skriver:

Beslutet att inte ta hänsyn till Lenins vilja togs av politbyråns dåvarande ledamöter och centralkommitténs kommission för godkännande av Lenins dokument: Kamenev, Zinovjev och Stalin själv.²⁹

Det krävdes ett formellt beslut av ett organ med bredare underlag. Man sammankallade då, för just denna fråga, ett möte med centralkommittén utvidgad med ansvariga för kongressdelegationerna. Enligt den redogörelse som en av Stalins tidigare medarbetare gjort lästes texten till "testamentet" upp av Kamenev, ingen tilläts göra anteckningar och ingen kopia fick spridas.³⁰ Ju. Borisov har nyligen bekräftat denna version. Det är helt häpnadsväckande: Hur kunde man i en atmosfär av religiös dyrkan av Lenin gå emot dennes sista vilja?³¹

Zinovjev kom till Stalins undsättning. Efter att ha påmint om att Lenins vilja för alla var "högsta lag", föreslog han att man på åtminstone en punkt kunde slå fast att "ledarens

²⁷ *Ma Vie*, III, s. 244.

²⁸ Not från USA:s utrikesdepartement, 3 september 1956, s. 3.

²⁹ Borisov, "Människa och symbol", *Naouka Zjizn*, september 1987.

³⁰ Bajanov [Basjanov], *Avec Staline dans le Kremlin*, s. 98.

³¹ Borisov, *a.a.*

farhågor” varit ”ogrundade” och att man beträffande Stalin kunde besluta att inte följa en text, som när allt kom omkring skrivits under helt andra omständigheter:

Jag vill tala om vår generalsekreterare. Ni har alla bevittnat hur vi de senaste åren arbetat tillsammans och, i likhet med mig, har ni till er glädje fått bekräftat att Iljitjs farhågor var grundade.³²

Kamenev stödde Zinovjev. Trotskij, för vilken publiceringen av testamentet kunde ha utgjort en enastående tillgång, teg. Stalin erbjöd sig att avgå och krävde en omröstning i frågan. Zinovjev föreslog då omröstning med handuppräknning om huruvida testamentet skulle offentliggöras för de olika delegationerna och inför kongressen.³³ Han hemförde en klar seger. ”De tre” stöddes av sina trogna: Ordzjonikidze, Molotov, Kirov, Frunze, Rykov, Bucharin, Dzerzjinskij, Kalinin... Medan texten lästes upp vände sig Radek, som först då blivit klar över dess innehåll, till Trotskij och sade att hädanefter skulle ”de” inte våga göra honom något. Trotskij replikerade: ”Tvärtom, nu måste de löpa linan ut och det så fort som möjligt.”³⁴

Denna episod hemlighölls för det sovjetiska folket under mer än 60 år. Historikern Ju. Borisov sammanfattade 1987 det hela med att säga att det handlade om ett beslut ”som påtvingats delegaterna uppifrån”, att de fått texten ”uppläst utan möjligheter till samråd”. Han skriver:

Ytterst var det ett brott som överträffade Zinovjevs och Kamenevs ’Oktoberepisod’ (d v s deras motstånd mot det väpnade upproret den 25 oktober/7 november), som Lenin också nämnde i sitt testamente.³⁵

I ”Ingen undgår Historiens dom”, en kommentar till Michail Sjatrovs pjäs *Längre, ännu längre*, skrev Dimitrij Kazutin 1988: ”På det moraliska planet var det en hädelse”.³⁶

Kvarstår gör frågan om Trotskijs hållning, hans ihärdiga tystnad under diskussionen om ”testamentet”, som han enligt all logik – om det så bara handlade om respekt för Lenins minne – borde ha krävt omedelbart skulle publiceras. Det finns ingen förklaring till detta agerande – detta att han övergav ett av sina främsta vapen i kampen inom partiet måste betraktas som rena rama politiska självmordet. Till skillnad från tolfte kongressen hade han nu inget att vänta sig av den närmaste framtiden sedan ”testamentet” tystats ned. Den kunde inte leda till något positivt för honom och den ”partidemokrati” han försvarat i *Den nya kursen*. Efter att ha kastat sina vapen kunde han ändå inte undvika striden, men han skulle få utkämpa den med tomma händer.

Trettonde partikongressen, i slutet av maj 1924, framstod som en förvärrad version av trettonde konferensen och bekräftade hans pessimism om styrkeförhållandena, vilket kan förklara hans vägran att inleda en ny debatt om ”den nya kursen”. Centralkommitténs politiska rapport presenterades av Zinovjev. Den bestod i en attack på oppositionen, ett fördömande av dess ”attentat” mot partiet i frågan om grupperingar och fraktioner, frågan om generationerna och krigsförklaringen mot partiapparaten som den givit namnet ”kamp för demokrati”. I dramatiska ordalag talade Zinovjev om debatten i slutet av 1923, hur partiet enligt honom skakats i sina grundvalar med nattlånga diskussioner, hur partimedlemmarna tappat orienteringen, kort sagt att ”partiet var i fara”. Han slog fast att det var vars och ens plikt att göra allt för att dämpa sin feber och bota den. Han vände sig till Trotskij och Preobrazjenskij:

³² Bajanov, *a.a.* s. 98.

³³ Eastman, *Love and Revolution*, New York, 1965, s. 421.

³⁴ Trotsky, *Staline*, s. 578.

³⁵ Borissov, *a.a.*

³⁶ *Le jugement de l'Histoire n'épargne personne* (Historiens dom sparar ingen), *Les Nouvelles de Moscou*, nr. 2, januari 1988.

Det klokaste, och mest värdigt en bolsjevik, som oppositionen kan företa sig vore att göra vad en bolsjevik bör göra när han begått ett misstag: gå upp i talarstolen på kongressen, vända sig till delegaterna och säga: 'Jag tog miste. Det var partiet som hade rätt'.³⁷

En sådan uppmaning saknade motstycke i partiet. Ingen hade dittills vågat begära – ens drömt om att begära – att någon skulle fördöma sina egna uppfattningar och offentligt, pga. partidisciplinen, fördöma sina egna idéer. Aldrig tidigare hade det uppkommit – medvetet eller inte, ens ofrivilligt – en sådan sammanblandning mellan att foga sig av disciplinära skäl och att underkasta sig ”tankedisciplin”. Det är inte förvånande att den häftigaste protesten från talarstolen kom från Krupskaja: Lenins änka ansåg ett sådant krav ”psykologiskt oacceptabelt”.³⁸

I sina memoarer *Love and Revolution* berättar Max Eastman – som var närvarande på kongressen och som Trotskij i en korridor informerade om ”testamentet” och dess innehåll i grova drag – att han gett Trotskij ”det hundra procentiga amerikanska rådet” att ”kasta av sig kavajen och kavla upp ärmarna” och gå till attack mot komplottmakarna genom att från talarstolen läsa upp testamentet.³⁹ Man kan anta att Trotskij svarade med vänlig ironi på denna uppmaning.

Med spänt ansikte, markerat, skriver Eastman, av ”aldrig förut skådade tecken på plåga”,⁴⁰ gjorde Trotskij ett lugnt och återhållsamt inlägg, de församlade lyssnade spänt men uppmärksam och applåderade flera gånger. Han förklarade direkt, att han ville ”lämna åt sidan allt som kunde förgifta debatten, ge den en personlig karaktär och än mer försvåra undanröjandet av partiets svårigheter”. Han gick därför inte in på vissa ”kvistiga ämnen”, men lovade att besvara alla frågor om dem.⁴¹

Därefter gick han igenom Zinovjevs punkter en efter en och svarade att han bara dragit fram de problem, och i samma termer, som politbyråns resolution den 5 december 1923 pekat på. Metodiskt tillbakavisade han anklagelserna. I förbigående hyllade han framgångarna för ”Leninuppådet”, som uttryck för förtroende för partiet, för att till sist komma fram till Zinovjevs krav att han skulle ”erkänna sina misstag”:

Det finns inget enklare, inget moraliskt och politiskt lättare, än att inför sitt eget parti förklara att man misstagit sig i den ena eller andra frågan.⁴²

Men det var inte det Zinovjev krävt; det var i själva verket att han skulle förneka själva andan i resolutionen från den 5 december – och det kunde han inte göra:

Ingen av oss, kamrater, kan eller vill få rätt gentemot sitt parti. I sista hand har partiet alltid rätt, därför att det är det enda verktyg arbetarklassen äger för att lösa sina grundläggande uppgifter. Jag har redan sagt att inget vore lättare än att inför partiet säga att all denna kritik, alla dessa deklamationer, varningar, protester var fel från början till slut. Men, kamrater, jag kan inte säga det, därför att jag anser inte detta. Jag vet att man inte kan ha rätt mot sitt parti. Man kan ha rätt bara med och genom sitt parti, ty historien har ännu inte anvisat någon annan väg för att konstatera att man haft rätt. I England finns en klassisk formulering: Fel eller rätt, det är mitt land, *Right or wrong, my country*.

³⁷ Centralkommitténs rapport, *Die Linke Opposition*, II, s. 71.

³⁸ Protokoll från trettonde partikongressen, franska utgåvan, s. 235f.

³⁹ Eastman, *Love and Revolution*, s. 425.

⁴⁰ Eastman, *Depuis la mort de Lénine*, s. 113. [eng, övers. [Since Lenin Died](#)]

⁴¹ Trotskij, anförande på trettonde partikongressen, *Die Linke Opposition*, II, s. 76. [[Tal på den trettonde partikongressen](#) – översättningen skiljer sig något]

⁴² Ibidem.

Med än större historiskt berättigande säger vi: Även om det har fel i den ena eller andra frågan, vid det ena eller andra tillfället, så är det mitt parti... För egen del tror jag mig bara ha uppfyllt min plikt som en partimedlem som varnar partiet för det han ser som en fara.⁴³

Kanske tvekade han för ett ögonblick innan han lätt retoriskt uttalade sin beslutsamhet att stanna kvar i partiet till det yttersta:

Det kan förefalla löjeväckande och lite malplacerat att komma med personliga deklARATIONER, men jag hoppas, att jag vid behov inte blir den siste soldaten på den sista bolsjevikiska barriaden!⁴⁴

Efter att ha medgett att det inte var möjligt att göra en distinktion mellan ”fraktioner” och ”grupperingar” – den enda eftergift han var villig till – avslutade han inlägget med att slå fast något som historikerna alltför ofta förbisett:

Det är inte bara enskilda partimedlemmar som gör misstag. Partiet kan också göra det. Det var till exempel fallet med vissa resolutioner på trettonde partikonferensen, där jag anser att en del avsnitt är både felaktiga och orättvisa Men om partiet antar en resolution som en av oss finner orättvis, säger han: ’Rätt eller fel, det är mitt parti det handlar om och jag tar ansvaret för dess beslut till slutet’.⁴⁵

Preobrazjenskij tog upp samma fråga, men var mer precis och mer polemisk. Även han hyllade framgången med Leninuppståndet men påpekade också:

Det vore överdriven optimism att hävda att arbetare som går med i partiet därmed bekräftar och godkänner allt vi gjort internt i partiet, inklusive byråkratiska perversionser.⁴⁶

Han vände sig mot det sätt på vilket utrensningen genomförts, utan att partiet kunnat kontrollera den och sade att många misstag begåtts. Han krävde slutligen, att kongressen skulle ompröva den resolution från trettonde konferensen där oppositionen betecknades som ”en småborgerlig avvikelser”.

Men trettonde partikongressen uttryckte framför allt apparatens makt, där idéer och idédebatt inte hade någon plats. Ingen delegat ställde någon fråga till Trotskij om ”kvistiga ämnen”, utan lakejer och jasägare efterträdde varandra i talarstolen för att klaga på att hans inlägg varit ”obegripligt” och ”diplomatiskt”. Stalin och Zinovjev låtsades ha förstått att han försvarade en påvlig ofelbarhet hos partiet. Stalin hetsade upp sig:

Trotskij hävdar att partiet inte kan göra några misstag. Det är fel. Partiet gör ofta det... Det är smicker och... ett försök att förlöjliga oss.⁴⁷

Uglanov ironiserade grovt: Trotskij drömmer om att vara soldat men det vi förväntar oss av honom är att vara en disciplinerad ”befälhavare”. Och Zinovjev talade också om Trotskijs ”sötsura smicker” av partiet.⁴⁸

Slutresolutionerna vid trettonde partikongressen godkände resolutionerna från trettonde konferensen och upprepade fördömandet av oppositionen i samma termer. Några dagar senare betecknade *Bolsjevik*, daterad den 5 juni 1924, oppositionen som ”inre halvmensjevism, en kvartsmensjevism som är tusen gånger farligare än hundra procentig mensjevism ...”.

* * *

En av de mest långtgående konsekvenserna av trettonde partikongressen var den omstrukturering av Internationalen och dess partier som genomfördes under slagordet ”bolsjevise-

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Stalin, avslutningsanförande trettonde partikongressen, *Werke*, band 6, s. 203 f.

⁴⁸ Protokoll från trettonde partikongressen, s. 261, franska utgåvan.

ring”. För utländska kommunister var Trotskij en prestigefylld ledare, mycket mer känd än Zinovjev som ändå var Internationalens ordförande – för att inte tala om Stalin, som var praktiskt taget okänd i den tidens kommunistpartier.

Det tycks som om Zinovjev och hans allierade var förskräckta inför ett eventuellt ”myteri”, eller bara en missnöjesyttring från de utländska partierna till Trotskijs förmån och mot de andra ryska ledarna. De började avlossa salvor mot varje ledare i någon av Internationalens sektioner, som kunde misstänkas för sympatier, om än bara ytligt, för Trotskij och oppositionen.

Under ett möte med partimedlemmarna i Moskva den 11 december 1923 nämnde Karl Radek i förbigående att ledningarna för de franska, tyska och polska partierna uttryckt sympatier för Trotskij och de 46.⁴⁹

Inledningsvis gick Internationalens zinovjevitiska ledning loss på Brandler, som de förknippade med Radek och utsåg till syndabock för det tyska fiaskot i oktober 1923. Vid mötet med Kominterns ledning den 12 januari 1924 presenterade Zinovjev en veritabel anklagelseakt mot Brandler och Radek, som han upprepade vid det ryska partiets trettonde konferens 16-18 januari 1924.⁵⁰ De båda hade enligt honom gjort sig skyldiga till ”högeropportunist” och för att i Internationalen ha försökt starta fraktionsstrider och därigenom vanställt den revolutionära politik Internationalen beslutat om. I förskräckelsen tog Brandler och hans rådgivare Thalheimer öppet avstånd från Trotskij och förkunnade att de var överens med Zinovjev: I det tyska partiet fanns nu knappt en enda anhängare till 1923 års opposition.

Ledningen för det polska partiet var av ett annat virke. I början av december 1923 röstade dess centralkommitté igenom en text där det bland annat hette:

Den centrala punkten i den nuvarande krisen inom det Ryska Kommunistpartiet [RKP] består av meningsskiljaktigheter mellan dess majoritet och kamrat Trotskij. Vi vet att dessa meningsskiljaktigheter är förbundna med komplicerade problem om socialismens uppbygge, och vi kan inte bedöma dessa skiljaktigheter vad gäller den ekonomiska politiken. Endast en sak står helt klar för oss: Kamrat Trotskijs namn är för vårt parti, för hela Internationalen, för hela det revolutionära världsproletariatet, oskiljaktigt förbundet med den segerrika Oktoberrevolutionen, med Röda armén, med kommunismen och världsrevolutionen.

Vi kan inte tillåta möjligheten av att kamrat Trotskij skulle kunna komma att stå utanför RKP:s och Internationalens ledarkrets. Icke desto mindre är vi oroade av tanken att tvisterna kan komma att gå utöver ramarna för de konkreta problem som diskuteras, och en del offentliga uttalanden från ansvariga partiledare ger anledning till den största oro.⁵¹

Vid mötet med Internationalens ledning i januari kritiserade representanten för det polska kommunistpartiet, Edward Próchniak, verkställande utskottets tystnad beträffande sitt eget ansvar för nederlaget i Tyskland. Han kom med följande varning:

När Lenin, det internationella revolutionära proletariats främste ledare, inte längre ingår i Internationalens ledning och när Trotskijs auktoritet, en erkänd ledare för det revolutionära proletariats internationellt, ifrågasätts av det ryska kommunistpartiet, föreligger en risk för att Internationalens ledning förlorar i auktoritet... Meningsskiljaktigheterna mellan de mest kända ledarna för Kommunistiska internationalen om den tyska frågan är av det slag som är oundvikliga i ett levande revolutionärt parti.⁵²

⁴⁹ August Thalheimer, 1923, *Eine verpasste Revolution*, Berlin, 1931, s. 11. [Engelsk översättning: [A missed opportunity?](#)]

⁵⁰ *Die Lehren der deutschen Ereignisse*, Hamburg, 1924, s. 52.

⁵¹ Citerat i E H Carr, *Mellan Lenin och Stalin*, s. 225.

⁵² *Die Lehren der deutschen Ereignisse*, s. 93 f.

Vid Kommunistiska internationalens femte kongress 1924 dök de ryska ledarna, med Stalin i spetsen, upp i den ”polska kommissionen” och tvingade där igenom att den tidigare partiledningen, som bestod av Warski, Walecki och Wera Kostrzewa, som Zinovjev svurit att ”knäcka nacken på” – avsattes. Wera Kostrzewa, som i likhet med de andra gav med sig då hon visste att de polska arbetarna skulle välja Internationalen gentemot sina egna ledare, kom också hon med en varning som skulle kosta henne livet:

Vi är emot att det inom partiet skapas en atmosfär av ständig kamp, spänning och rasande motsättningar mellan olika medlemmar... Jag är övertygad om att ni med ert system kommer att misskreditera alla ledare i partiet, den ene efter den andre, och jag befärad att proletariatet vid det avgörande ögonblicket inte kommer att ha erfarna personer i sin ledning. Ledningen för revolutionen kan falla i händerna på karriärister, på ”tillfälliga ledare” och äventyrare.⁵³

Alfred Rosmer har skildrat den aktivitet Zinovjev och hans apparat gav sig hän åt under täckmantel av den ”bolsjevisering” som femte kongressen beslutat om:

Via sändebud som han skickade ut till sektionerna undertryckte han redan före kongressen all opposition. Överallt där motstånd visade sig, använde han olika medel för att minska det. Det var ett utnöttningskrig, där arbetarna i förväg var slagna av funktionärerna som hade tid att hålla på med ändlösa debatter. Det var ett tröttande krig, där alla som tillåtit sig att framföra kritik antingen gav med sig eller sedan de överväldigats av Internationalens tyngd och auktoritet, lämnade den.⁵⁴

Boris Souvarine, det franska kommunistpartiets tidigare representant i Moskva, publicerade i Frankrike en översättning av *Den nya kursen* och försvarade Trotskij och den opposition som framträtt vid det ryska partiets trettonde kongress: Han blev utesluten. Därefter kom turen till Pierre Monatte och Alfred Rosmer, de två som tillhört kärnan i *La Vie Ouvrière* under kriget. De uteslöts för att ha protesterat mot följderna av ”bolsjeviseringen” av deras parti.

Ett av resultaten av den s.k. ”bolsjeviseringen” var att ingen diskussion ägde rum om fiaskot” i Tyskland i oktober 1923 och där det ändå är klart att det ställde Kommunistiska internationalen inför fundamentala frågor. Hade Tyskland befunnit sig i en revolutionär situation från augusti 1923? Hade det ryska partiets politbyrå och Internationalens exekutiv haft rätt när de förutsett och förberett upproret i oktober? Var beslutet att slå till reträtt efter konferensen i Chemnitz välgrundat?

Eftersom problemet sammanföll med tendensstriderna kunde svaret knappast ges av någon objektiv domstol. Radek och Pjatakov, anhängare till Trotskij och de 46 i Ryssland, hade först varit skeptiska till den tyska revolutionens utsikter, även om de inte varit ”minst lika skeptiska som Stalin”, som Deutscher påstår.⁵⁵ Men de hade förberett upproret och även givit order om reträtt. Zinovjev, som först varit tveksam, hade godkänt den plan som Trotskij utarbetat men också Radeks och Brandlers order om reträtt. Trotskij ansåg att de båda senare egentligen fått betala för det Stalin och Zinovjev kokat ihop. De båda senare framställde Radek och Brandler som ”trotskister” och slog två flugor i en smäll när de också gav Trotskij skulden för att en revolutionär framstöt, som han planerat, hade misslyckats. ”Den tyska revolutionen” 1923 – vars själva idé har förlöjligats av åtskilliga historiker – hade på så vis blivit en icke-händelse.

* * *

De diskussioner vi just har skildrat hade en besk smak för kommunister – och det med rätta – som hade betraktat den tyska revolutionen som avgörande för hela mänskligheten och betydligt viktigare än småskurna intressen inom det ryska partiets apparat. För Trotskij innebar det en försmak av döden.

⁵³ K S Karol, *Visa pour la Pologne*, Paris, 1958, s. 45.

⁵⁴ Rosmer, *Moskva under Lenin*, René Coeckelberghs Partisanförlag, 1971, s. 198. [[Moskva under Lenin.](#)]

⁵⁵ Deutscher, *Den avväpnade profeten*. s. 107

Han befann sig sedan några dagar åter i Suchumi, när han den 3 september 1924 i ett telegram fick veta att hans medarbetare Michail Salomonovitj Glazman begått självmord, att han skjutit sig med sin revolver när han informerats om att han hade uteslutits ur partiet.⁵⁶ Glazman hade varit partimedlem sedan 1918. Till yrket var han sekreterare-stenograf och hade tillhört männen på Trotskij's tåg under inbördeskriget, kämparna i svarta läderjackor. Han var en revolutionär och en outröttlig arbetare som tillbringat tre år tillsammans med Trotskij och som inte övergett stenografens penna annat än för att gripa till geväret. Han hade dessutom varit sekreterare i det militärrevolutionära rådet.

Vad var det för anklagelse som kunde förklara en sådan handling? Hans arbete för Trotskij, hans insats för att ge ut dennes arbeten om 1917, kunde förklara att han förföljts men var vid denna tidpunkt inte tillräckligt för uteslutning. Sannolikt finns nyckeln till denna gåta i GPU:s arkiv. Flera år senare talade Trotskij, apropå Glazman, om de unga revolutionärer som visat svaghet inför tsarens polis och som Stalin och hans förbundna, trots att de rentvåtts, nu utsatte för utpressning. Glazman skulle således ha tagit sitt liv för att slippa komma med anklagelser mot Trotskij.⁵⁷ Vi vet inget mer. Den 1 september 1924 fick Glazman veta att han uteslutits, dagen därpå tog han livet av sig. När Trotskij den 6 september undertecknade dödsrunan hade Glazman redan återinvalts i partiet och det organ som uteslutit honom hade klandrats av den centrala kontrollkommissionen.

Glazman var bara det första offret. I det avseendet skulle det sätt på vilket Trotskij och hans anhängares hade agerat i striden om ”testamentet” väga mycket tungt och det var förmodligen när den frågan diskuterades i partiledningen i maj som Glazmans öde beseglades. Trotskij var medveten om detta när han i en hyllning till den döde, som *Pravda* vägrade publicera, använde ett försiktigt uttryck för vad som förmodligen innebar en smärtsam bekännelse: ”Förlåt mig, unge vän, för att jag varken skyddade eller räddade er”.⁵⁸

Översättning: *Björn Erik Rosin*. Bearbetning: Martin Fahlgren

⁵⁶ Trotskij, ”Michail Glazman” i *Trotsky: Portraits, Political and Personal*, s. 64f.

⁵⁷ Trotsky, *Staline*, s. 496.

⁵⁸ Trotskij, ”Michail Glazman”, *a.a.* s. 64.